

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ВЕЛИКА ПАЛАТА

**СПРАВА «БОЧАН ПРОТИ УКРАЇНИ (№ 2)»
(CASE BOCHAN v. UKRAINE (no. 2))**

(Заява № 22251/08)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

5 лютого 2015 року

Це рішення є остаточним, але може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Бочан проти України (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (Велика палата), засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли:

Дін Шпільманн (*Dean Spielmann*), Голова,
Жузеп Касадеваль (*Josep Casadevall*),
Гвідо Раймонді (*Guido Raimondi*),
Інета Зіемеле (*Ineta Ziemele*),
Марк Віллігер (*Mark Villiger*),
Ізабель Берро (*Isabelle Berro*),
Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*),
Альвіна Гюлумян (*Alvina Gyulumyan*),
Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),
Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*),
Ерік Месе (*Erik Møse*),
Андре Потоцький (*André Potocki*),
Поль Лемменс (*Paul Lemmens*),
Пол Махоні (*Paul Mahoney*),
Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*),
Кшиштоф Войтичек (*Krzysztof Wojtyczek*),
Дмитрій Дєдов (*Dmitry Dedov*), судді,

та Лоуренс Ерлі (*Lawrence Early*), юрисконсульт,

після обговорення за зачиненими дверима 7 травня і 19 листопада 2014 року

постановляє таке рішення, що було ухвалено в останню зазначену дату:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 22251/08), яку 7 квітня 2008 року подала до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянка України, пані Марія Іванівна Бочан (далі – заявниця).

2. Інтереси заявниці представляв її син, пан І. Бочан, юрист, що практикує у м. Тернопіль. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, на останніх етапах провадження – пані Н. Севостьянова, з Міністерства юстиції України.

3. Заявниця, посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу, скаржилась на передбачене чинним законодавством України провадження за її «скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» на підставі рішення Суду у попередній справі заявниці (див. рішення від 3 травня

2007 року у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), заява № 7577/02).

4. 6 вересня 2011 року про заяву було повідомлено Уряд.

5. 19 листопада 2013 року палата П'ятої секції, до складу якої увійшли: Марк Віллігер (*Mark Villiger*), Голова, та судді: Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*), Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*), Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*), Андре Потоцький (*André Potocki*), Поль Лемменс (*Paul Lemmens*), Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*), а також Секретар секції Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), відмовилась від юрисдикції на користь Великої Палати, і жодна зі сторін не заперечила проти цього (стаття 30 Конвенції і Правило 72 Регламенту Суду).

6. Склад Великої Палати було визначено відповідно до положень пунктів 4 і 5 статті 26 Конвенції та згідно з Правилом 24 Регламенту Суду.

7. Як заявниця, так і Уряд надали письмові зауваження. 17 березня 2014 року після консультацій зі сторонами Голова Великої Палати вирішив не проводити слухання.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. Заявниця народилася у 1917 році та проживає у м. Тернопіль.

9. Факти справи, надані сторонами, можна стисло викласти так.

A. Фактологічне підґрунтя справи

10. З 1997 року і до теперішнього часу заявниця безуспішно претендує на частину будинку, яким на час подій володів пан М., та на землю, на якій будинок побудовано. Її позовна вимога ґрунтується на таких доводах: частину зазначеного будинку було побудовано на її кошти та кошти її покійного чоловіка; її чоловік законно отримав право на користування земельною ділянкою, яке вона згодом успадкувала; будинок не було продано панові М., незважаючи на існування попередньої згоди сина заявниці щодо цього; а договір купівлі-продажу, на якому ґрунтувався позов пана М. щодо права власності, був підроблений.

11. Позов заявниці неодноразово розглядався національними судами. Зрештою після направлення Верховним Судом України справи на розгляд нижчестоящих судів з іншою територіальною підсудністю заявниці було відмовлено у задоволенні позову. Посилаючись на

покази 17 свідків, одного з яких було заслухано особисто, та документи, надані паном М., суди двох інстанцій дійшли висновку, що у 1993 році пан М. придбав фундамент частини зазначеного будинку та згодом побудував його вже за власний кошт. Відповідно, пан М. був законним власником зазначеної частини будинку та мав право на користування землею, на якій його було побудовано. Остаточне рішення, яким ухвали судів нижчих інстанцій було залишено без змін, Верховний Суд України ухвалив 22 серпня 2002 року.

В. Рішення Суду у першій справі

12. 17 липня 2001 року заявниця подала до Суду заяву, скаржачись, зокрема, на несправедливість провадження за її позовом у національному суді. Вона також скаржилась на тривалість провадження та стверджуване порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції як взятє окремо, так і у поєднанні зі статтею 14 Конвенції з огляду на результат провадження.

13. 3 травня 2007 року Суд постановив у справі рішення, яке набуло статусу остаточного 3 серпня 2007 року. Беручи до уваги обставини справи, за яких ВСУ змінив територіальну підсудність, і відсутність достатнього обґрунтування у рішеннях національних судів та розглядаючи ці питання разом і в їх сукупності, Суд постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (див. вищезазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 85).

14. Суд вмотивував свої висновки так:

«74. ... Така зміна територіальної підсудності [справи заявниці] була здійснена ВСУ після вираження категоричної незгоди з висновками судів нижчих інстанцій щодо фактів у справі та після висловлення своєї позиції щодо одного з головних аспектів справи... навіть до здійснення судами нижчих інстанцій нової оцінки фактів і дослідження доказів... Також, враховуючи той факт, що ВСУ не обґрунтував своє рішення щодо зміни територіальної підсудності справи, Суд вважає, що побоювання заявниці про те, що судді ВСУ, включаючи заступника Голови, мали попередньо сформовану позицію щодо результату розгляду справи та що судді, яким було передано справу 9 жовтня 2000 року, будуть розглядати справу відповідно до висновків ВСУ, можна вважати об'єктивно обґрунтованими.

75. Суд вважає, що така процесуальна ситуація в цілому також порушує принцип юридичної визначеності (див. «Рябих проти Росії» (*Ryabikh v. Russia*), № 52854/99, пп. 51–52, ECHR 2003-XI). Той факт, що позиція ВСУ щодо суті справи заявниці відрізняється від позиції судів нижчих інстанцій, не може бути єдиною підставою для повторних переглядів справи. Повноваження судів вищої інстанції щодо перегляду справи повинні здійснюватись для виправлення юридичних та судових помилок, а не з метою заміни оцінки фактів судами нижчих інстанцій.»

15. Суд також зазначив, що національні суди не відреагували на аргументи заявниці стосовно достовірності показів свідків та

надійності документальних доказів, які були вирішальними для результатів розгляду справи (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 81-84).

16. Покладаючись на зазначені висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд вирішив, що немає необхідності розглядати скаргу заявниці відповідно до статті 1 Першого протоколу, оскільки вона не порушувала окремого питання (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 91).

17. Скарги заявниці на тривалість провадження і порушення статті 1 Першого протоколу у поєднанні зі статтею 14 Конвенції були відхилені як необґрунтовані (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 87 і 93).

18. Заявниці було присуджено 2000 євро відшкодування моральної шкоди в якості справедливої сатисфакції. Суд також зазначив, «що заявниця має право відповідно до українського законодавства на повторний розгляд справи національним судом у світлі встановленого Судом порушення щодо недотримання національними судами статті 6 Конвенції у справі заявниці» (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 97 і 98).

19. До цього часу Комітет міністрів Ради Європи ще не закінчив здійснювати нагляд за виконанням рішення згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції.

С. Заява заявниці «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами»

20. 14 червня 2007 року заявниця подала до ВСУ «скаргу «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» відповідно, зокрема, до статей 353-355 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (див. пункт 24). Посилаючись на рішення Суду від 3 травня 2007 року, вона просила ВСУ скасувати рішення судів у її справі та ухвалити нове рішення про задоволення її позову у повному обсязі. До своєї скарги вона додала копії рішення Суду та рішень національних судів.

21. 14 березня 2008 року колегія з 18 суддів Судової палати у цивільних справах ВСУ, розглянувши скаргу у закритому судовому засіданні та посилаючись на статтю 358 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (наведена у пункті 24), відмовила у задоволенні скарги заявниці. У відповідній частині ухвали ВСУ викладено таке:

«Рішенням Європейського суду з прав людини від 3 травня 2007 року доводи скарги щодо несправедливості провадження та щодо порушення ст. 1 Першого протоколу визнано прийнятними, решту скарги - неприйнятною. Визнано, що в цій справі було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції... Постановлено, що... протягом

трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до п. 2 ст. 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявниці 2 тис. євро (дві тисячі євро) відшкодування моральної шкоди...

У п. 64 рішення Європейського суду з прав людини зазначено, що аргументи заявниці стосуються чотирьох питань, а саме:

- 1) чи суди, які розглядали справу були незалежні і неупереджені;
- 2) чи завадив заявниці брати участь у справі той факт, що справа слухалась у Чемеровецькому районному суді;
- 3) чи принцип рівності сил закону був дотриманий щодо неспроможності внутрішньодержавних судів заслухати свідчення свідків, чиї письмові свідчення суд прийняв у якості доказу;
- 4) чи були остаточні рішення, ухвалені судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій, достатньо обґрунтованими.

Як убачається з матеріалів справи, заявниця скористалася своїм правом на представництво своїх інтересів у суді через представника..., свого сина, юриста за фахом. За весь період слухання справи вона не з'являлася в судові засідання, хоча була повідомлена належним чином.

Ніхто з учасників процесу, у тому числі й Б.І., не заявляв клопотання стосовно заслуховування в судовому засіданні свідків... Своїх же свідків чи їхні письмові пояснення про те, що будинок будувався за його (батька, матері) кошти та за його дорученням, Б.І. суду не представив.

Жодна зі сторін, у тому числі Б.І., під час слухання справи у... районному суді не заявляла відводів головуючому у справі судді. Заяви Б.І. про необ'єктивність суду, в якому зроблений аналіз представлених доказів і дана їх оцінка, з'явилися тільки після ухвалення рішення у справі.

З матеріалів справи вбачається, що угода від 18 березня 1993 року, відповідно до якої М. у Б.І. купив половину фундаменту та частину будівельних матеріалів, ніким не оспорювалася... Також у матеріалах справи є довідка, яка підтверджує, що ліва частина будинку збудована за кошти М. й розписка, відповідно до якої Б.І. одержав від М. кошти в розмірі 1 млрд. 550 млн. крб. за цоколь лівої частини будинку. Достовірність цих обставин не спростовується проведеною у справі експертизою.

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні також зазначив, що заявниця, стверджуючи, що її було піддано дискримінації щодо реалізації її права власності, усупереч ст. 14 Конвенції... у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу, за результатами цивільного провадження, не надала достатніх доказів щодо цих тверджень, і дійшов висновку про те, що скарги заявниці відповідно до ст. 14 Конвенції в поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції повинні бути відхилені як явно необґрунтовані відповідно до пп. 3, 4 ст. 35 Конвенції. Тобто і Європейський суд з прав людини дійшов висновку про законність і обґрунтованість судових рішень і стягнув грошову компенсацію в розмірі 2 тис. євро лише за порушення судами України «розумних строків» розгляду справи.

З огляду на викладене ухвалені у справі рішення не можуть бути скасованими з підстав, зазначених у скарзі пані Бочан.

Керуючись ст. 358 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

ухвалила:

Відмовити пані Бочан у задоволенні скарги про перегляд рішення Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 19 січня 2001 року, ухвали апеляційного суду Хмельницької області від 1 березня 2001 року та ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 серпня 2002 року за винятковими обставинами.»

22. 8 квітня 2008 року заявниця подала до ВСУ нову скаргу «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами». Вона доводила, що ухвала від 14 березня 2008 року ґрунтувалась на неправильному «тлумаченні» рішення Суду від 3 травня 2007 року та просила ВСУ повторно розглянути справу по суті з урахуванням висновків Суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції у вищезазначеному рішенні, наведених у пункті 15.

23. 5 червня 2008 року колегія з семи суддів Судової палати у цивільних справах ВСУ визнала скаргу неприйнятною, оскільки у ній не містилося доводів, які б могли слугувати підставами перегляду справи у зв'язку з винятковими обставинами згідно зі статтею 354 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (текст статті 354 та відповідні витяги зі статті 356 Кодексу див. у пункті 24).

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року

24. У відповідних витягах з Кодексу у редакції на час подій передбачалося таке:

Стаття 353. Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Сторони... мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку.»

Стаття 354. Підстави оскарження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Судові рішення у цивільних справах можуть бути переглянуті у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку, якщо вони оскаржені з мотивів:

1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону;

2) визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

Стаття 355. Порядок подання скарги у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Скарга може бути подана протягом одного місяця з дня відкриття виняткових обставин.

2. Скарга у зв'язку з винятковими обставинами подається за правилами подання касаційних скарг у касаційному провадженні.

...»

Стаття 356. Допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами... вирішується колегією у складі семи суддів...

2. Скарга вважається допущеною до провадження..., якщо хоча б три судді дійшли висновку про необхідність цього.

3. Про допуск скарги... суд постановляє ухвалу, яка оскарженню не підлягає.
...

4. Копія ухвали про допуск скарги... надсилається... особам, які беруть участь у справі...

5. Якщо скарга допущена до провадження..., суд своєю ухвалою може зупинити виконання відповідних рішень.

6. До скарги, поданої з підстави, встановленої пунктом 2 статті 354 цього Кодексу, положення частин першої - четвертої цієї статті не застосовуються.»

Стаття 357. Порядок провадження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. 1. Розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами є різновидом касаційного провадження.

2. Справа в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами розглядається колегією суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин її чисельності...

...

4. Провадження у зв'язку з винятковими обставинами здійснюється за правилами, встановленими цим Кодексом для касаційного провадження...»

Стаття 358. Повноваження Верховного Суду України при розгляді справи у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Розглядаючи справу в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами, Верховний Суд України має право:

1) постановити ухвалу про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін...;

2) постановити ухвалу про повне або часткове скасування судового рішення і направити справу відповідно на новий розгляд у суд першої, апеляційної або касаційної інстанції;

3) постановити ухвалу про скасування судового рішення і залишити в силі судові рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції;

4) постановити ухвалу про скасування судових рішень і закрити провадження в справі...;

5) скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення...»

Стаття 360. Законна сила рішень і ухвал Верховного Суду України

“1. Ухвалені Верховним Судом України рішення або постановлені ним ухвали набувають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають.»

В. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року

25. У відповідних положеннях Закону у редакції, чинній станом на час подій передбачалося таке:

«Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Стаття 1. Визначення термінів

«1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

...

Конвенція - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

Суд - Європейський суд з прав людини;

...

Стягувач - а) заявник до Європейського суду з прав людини у справі проти України, на користь якого постановлено рішення Європейського суду з прав людини або з яким досягнуто дружнього врегулювання, чи його представник, чи його правонаступник...

виконання Рішення - а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру;

...»

Стаття 2. Виконання Рішення

“1. Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

2. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України "Про виконавче провадження", іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом.»

Стаття 10. Додаткові заходи індивідуального характеру

«1. З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

2. Додатковими заходами індивідуального характеру є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

...

3. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;

б) повторного розгляду справи адміністративним органом.»

Стаття 11. Дії Органу представництва щодо вжиття додаткових заходів індивідуального характеру

«1. Протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

(а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства...»

III. ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ

26. Порівняльний аналіз національних законодавств і практики тридцяти восьми держав-членів Ради Європи показує, що багато держав запровадили національні механізми, які передбачають можливість звернутися за переглядом цивільних справ, провадження в яких завершено згідно з судовим рішенням, яке набуло статусу остаточного, на підставі встановлення Судом порушення Конвенції. Зокрема, у двадцяти двох державах-членах з числа держав, законодавство яких аналізувалося, національний цивільний процесуальний кодекс чітко передбачає можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Суду, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення порушення Європейським судом з прав людини або іншим міжнародним судом. Так відбувається у Албанії, Андоррі, Вірменії, Азербайджані, Хорватії, Чеській Республіці, Естонії, колишній Югославській Республіці Македонія, Грузії, Німеччині, Латвії, Литві, Молдові, Чорногорії, Норвегії, Португалії, Румунії, Росії, Сербії, Словаччині, Швейцарії та Туреччині. В усіх цих державах заяви щодо перегляду справи подаються до суду. Проте судова інстанція залежить від конкретної

держави-члена. У деяких державах такі заяви подаються до найвищої судової інстанції, тобто Верховного Суду (в Албанії, Азербайджані, Естонії і Литві) або Конституційного суду (у Чеській Республіці). В інших державах скарга подається до суду, чиє рішення оскаржується (Хорватія, колишня Югославська Республіка Македонія і Сербія). Зазвичай перегляд не є автоматичним та обумовлюється критеріями прийнятності, такими як строк подання скарги, процесуальний статус заявника та обґрунтованість скарги (це стосується, наприклад, Албанії, колишньої Югославської Республіки Македонія, Грузії, Чорногорії і Туреччини). Деякі положення внутрішнього законодавства передбачають дотримання інших вимог – наприклад, продовження існування тяжких наслідків порушення (Румунія) або що відшкодування не виправило порушення (Словаччина), або що відшкодування заявникові не може бути здійснено жодними іншими засобами (Естонія).

27. Хоча у чинному законодавстві шістнадцяти держав з тридцяти восьми держав-членів, законодавство яких аналізувалося, наразі чітко не передбачено перегляд цивільних вправ на підставі встановлення Судом порушення Конвенції (це стосується Австрії, Бельгії, Франції, Греції, Угорщини, Італії, Ірландії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Монако, Нідерландів, Польщі, Словенії, Іспанії, Швеції та Сполученого Королівства (Англії і Уельсу)), у деяких з цих держав, тим не менш, заявники у такій ситуації можуть ініціювати перегляд справи відповідно до порядку перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (наприклад, у Франції, Нідерландах і Польщі).

IV. РЕКОМЕНДАЦІЯ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ № R (2000) 2

28. У своїй Рекомендації № R (2000) 2, ухваленій 19 січня 2000 року на 694^{му} засіданні заступників міністрів, Комітет міністрів зазначив, що практика здійснення нагляду за виконанням рішень Суду показала, що повторний розгляд справи або відновлення провадження виявилися за певних обставин найбільш ефективними – якщо не єдиними – засобами досягнення *restitutio in integrum*. Отже, Комітет міністрів закликав держави запровадити механізм перегляду справи після встановлення Судом порушення Конвенції, особливо у разі:

«(i) коли потерпіла сторона і далі зазнає дуже тяжких негативних наслідків від результатів внутрішньодержавного рішення, які адекватно не відшкодовуються справедливою сатисфакцією і які не можна виправити інакше ніж за допомогою повторного розгляду або відновлення провадження;

(ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що

(a) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або

(b) в основі встановленого порушення лежали суттєві процесуальні помилки чи такі недоліки, що ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.»

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ТА СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

29. Заявниця скаржилася на провадження за її «скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» (далі – скарга у зв'язку з винятковими обставинами), що завершилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року. Зокрема, заявниця стверджувала, що при розгляді її скарги у зв'язку з винятковими обставинами Верховний Суд України не врахував висновки Суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції з його рішення від 3 травня 2007 року щодо оцінки національними судами доказів (див. пункт 15). Верховний Суд України також не розглянув деякі важливі аспекти справи, зокрема, цінність головних документальних доказів, на яких ґрунтувалися рішення національних судів. Більше того, його обґрунтування щодо результатів розгляду попередньої заяви заявниці суперечило висновкам Суду у рішенні від 3 травня 2007 року (див. пункти 13 та 18). За твердженнями заявниці, несправедливий спосіб, у який Верховний Суд України розглядав її скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, становив нове порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу. У частині цих положень, пов'язаних з доводами заявниці, зазначено таке:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру ...»

Стаття 1 Першого протоколу

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.»

30. Суд від початку зазначає, що ця заява є продовженням попередньої заяви, поданої тією ж заявницею у зв'язку з провадженням за цивільним позовом щодо спору про право на нерухоме майно. У своєму рішенні щодо тієї заяви від 3 травня 2007 року Суд постановив, що рішення національних судів були ухвалені у рамках провадження, що не відповідало встановленим пунктом 1 статті 6 Конвенції гарантіям справедливого суду щодо незалежності та безсторонності, юридичної визначеності і вимозі надати достатнє обґрунтування (див. пункти 13-15). Посилаючись головним чином на рішення Суду від 3 травня 2007 року, заявниця подала до Верховного Суду України скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, оскаржуючи зазначені рішення. У рамках провадження, що закінчилося постановленням у березні 2008 року рішення, що є предметом цієї заяви, Верховний Суд України відмовив у задоволенні скарги заявниці, вирішивши, що постановлені на національному рівні рішення були вірними та достатньо обґрунтованими.

31. У першу чергу Суд повинен визначити, чи не заборонено йому статтею 46 Конвенції розглядати, подані заявницею, різні скарги з огляду на встановлений Конвенцією розподіл повноважень між Комітетом міністрів та Судом щодо нагляду за виконанням рішень Суду (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03, ECHR 2003-IX). По-друге, тією мірою, якою це не заборонено, Суд має розглянути, чи були у провадженні на національному рівні за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами застосовані гарантії Конвенції, зокрема гарантії за пунктом 1 її статті 6 Конвенції (див. ухвалу щодо прийнятності від 11 травня 2010 року у справі «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 29061/08,), а якщо так, то чи було дотримано вимог пункту 1 статті 6 Конвенції.

32. Передусім слід зазначити, що скарги заявниці головним чином спрямовані проти провадження за її скаргою у зв'язку з винятковими обставинами, поданою 14 червня 2007 року, у задоволенні якої було відмовлено Верховним Судом України 14 березня 2008 року. Пам'ятаючи про характер та результат розгляду наступної аналогічної скарги заявниці, у задоволенні якої Верховний Суд України відмовив 5 червня 2008 року, Суд також враховуватиме це останнє провадження (див. пункти 55-56).

А. Чи забороняє стаття 46 Конвенції Суду розглядати скарги, наведені у цій заяві

1. Загальні принципи

33. Питання щодо виконання Високими Договірними Сторонами рішень Суду не підпадає під його юрисдикцію, якщо це питання не порушено у контексті «провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення», передбаченого пунктами 4 та 5 статті 46 Конвенції (див. рішення від 18 жовтня 2011 року у справі «Об'єднана македонська організація "Ilinden – PIRIN" та інші проти Болгарії (№ 2)» (*The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria* (no. 2)), заяви № 41561/07 та № 20972/08, п. 56). Згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції Комітет міністрів наділений повноваженнями здійснювати нагляд за виконанням рішень Суду та оцінкою вжитих державою-відповідачем заходів. Проте роль Комітету міністрів щодо виконання рішень Суду не перешкоджає Судові розглядати нову заяву щодо вжитих державою-відповідачем заходів з виконання рішення, у тому разі якщо ця заява містить нову важливу інформацію з питань, невіршених первинним рішенням (див. рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland* (no. 2)) [ВП], заява № 32772/02, пп. 61-63, ECHR 2009).

34. Відповідні загальні принципи стисло викладено в ухвалі щодо прийнятності від 18 вересня 2012 року у справі «Егмез проти Кіпру» (*Egmez v. Cyprus*), заява № 12214/07, пп. 48-56) таким чином:

«48. Суд повторно зазначає, що у його рішеннях висновки про порушення є головним чином установлюючими (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Крчмар та інші проти Чеської Республіки» (*Krčmář and Others v. the Czech Republic*), заява № 69190/01, від 30 березня 2004; «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03, ECHR 2003-IX; та «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), від 13 червня 1979 року, п. 58, Series A № 31) та що за статтею 46 Конвенції Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в усіх справах, у яких вони є сторонами, а нагляд за виконанням здійснює Комітет міністрів (див. *mutatis mutandis* рішення від 31 жовтня 1995 року у справі «Папамічалопулос та інші проти Греції» (*Papamichalopoulos and Others v. Greece*) (стаття 50), п. 34, Series A № 330-B). Серед іншого, з цього випливає, що рішення, у якому Суд встановив порушення Конвенції або протоколів до неї, юридично зобов'язує державу-відповідача не просто виплатити відповідним особам присуджені суми справедливої сатисфакції, а й обрати під наглядом Комітету міністрів заходи загального характеру та/або, у разі необхідності, індивідуального характеру, що мають бути запроваджені у національну правову систему з метою припинення встановленого Судом порушення та, наскільки це можливо, виправлення наслідків (див. рішення у справах «Пізано проти Італії» (*Pisano v. Italy*) (вилучення з реєстру) [ВП], заява № 36732/97, п. 43, від 24 жовтня 2002 року, та «Скоццарі та Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*) [ВП], заяви № 39221/98 та № 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII).

Держава-відповідач під наглядом Комітету міністрів має свободу вибору заходів, за допомогою яких вона виконуватиме своє юридичне зобов'язання за статтею 46 Конвенції, за умови, що такі заходи відповідають наведеним у рішенні Суду висновкам (див. вищенаведене рішення у справі «Скоццарі та Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*), п. 249). Зі свого боку Суд у цьому діалозі не може перебирати на себе будь-яку роль (див. вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)).

49. Хоча у деяких випадках Суд може вказувати конкретний засіб юридичного захисту або інший засіб, який має бути вжито державою-відповідачем (див., наприклад, рішення у справах «Ассанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], заява № 71503/01, п. 14 резолютивної частини, ECHR 2004-II; та «Генчель проти Туреччини» (*Gençel v. Turkey*), заява № 53431/99, п. 27, від 23 жовтня 2003 року), саме до компетенції Комітету міністрів все ще належить здійснення за пунктом 2 статті 46 Конвенції оцінки імплементації таких заходів (див. рішення у справах «Грінз та М.Т. проти Сполученого Королівства» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), заяви № 60041/08 та № 60054/08, п. 107, від 23 листопада 2010 року; «Сулджагіч проти Боснії і Герцеговини» (*Suljagić v. Bosnia and Herzegovina*), заява № 27912/02, п. 61, від 3 листопада 2009 року; «Хуттен Чапська проти Польщі» (*Hutten Czapska v. Poland*) (дружнє врегулювання) [ВП], заява № 35014/97, п. 42, від 28 квітня 2008 року; «Хуттен Чапська проти Польщі» (*Hutten Czapska v. Poland*) [ВП], заява № 35014/97, пп. 231-239 та резолютивна частина, ECHR 2006-VIII; «Броніовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) (дружнє врегулювання) [ВП], заява № 31443/96, п. 42, ECHR 2005-IX; та «Броніовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) [ВП], заява № 31443/96, пп. 189-194 та резолютивна частина, ECHR 2004-V).

50. Тому Суд послідовно наголошував на тому, що його юрисдикція не поширюється на питання перевірки виконання Договірними Сторонами зобов'язань, накладених на них одним із рішень Суду. Тому Суд відмовляв у розгляді скарг щодо невиконання державами його рішень, визнаючи такі скарги неприйнятними *ratione materiae* (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Молдован та інші проти Молдови» (*Moldovan and Others v. Moldova*), заява № 8229/04, від 15 лютого 2011 року; «Даусетт проти Сполученого Королівства (№ 2)» (*Dowsett v. the United Kingdom* (no. 2)), заява № 8559/08, від 4 січня 2011 року; «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*), заява № 5980/07, від 6 липня 2010 року; рішення у справі «Хаазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*), заява № 11057/02, ECHR 2004 III; ухвали щодо прийнятності у справах «Команіцький проти Словаччини» (*Komanický v. Slovakia*), заява № 13677/03, від 1 березня 2005 року; вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*); «Крчмар та інші проти Чеської Республіки» (*Krčmář and Others v. the Czech Republic*); та «[Фішер] проти Австрії» (*[Fischer] v. Austria*), заява № 27569/02, ECHR 2003 VI).

51. Проте роль Комітету міністрів у цій сфері не означає, що вжиті державою-відповідачем заходи з виправлення встановленого Судом порушення не можуть порушити нове питання, яке не було вирішено у рішенні Суду (див. вищенаведене рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland* (no. 2)), п. 62; ухвалу щодо прийнятності у справі «Аккар проти Франції» (*Hakkar v. France*), заява № 43580/04, від 7 квітня 2009 року; вищенаведене

рішення у справі «Хаазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*); рішення у справах «Меємі проти Франції (№ 2)» (*Mehemi [v. France (no. 2)]*), заява № 53470/99, § 43, ECHR 2003-IV]; «Ронгоні проти Італії» (*Rongoni v. Italy*), заява № 44531/98, п. 13, від 25 жовтня 2001 року; «Рандо проти Італії» (*Rando v. Italy*), заява № 38498/97, п. 17, від 15 лютого 2000 року; «Летерм проти Франції» (*Leterme v. France*), від 29 квітня 1998 року, Reports 1998-III; «Пайо проти Франції» (*Pailot v. France*), від 22 квітня 1998 року, п. 57, Reports 1998-II; та «Ольссон проти Швеції (№ 2)» (*Olsson v. Sweden (no. 2)*), від 27 листопада 1992 року, Series A № 250) і як таке становить предмет нової заяви, що може розглядатися Судом.

52. Виходячи з цього, Суд встановив, що він наділений компетенцією розглядати скарги у низці повторних справ, наприклад, якщо національні органи влади провели новий розгляд справи на національному рівні з метою виконання одного з рішень Суду чи то шляхом відновлення провадження (див. рішення від 11 жовтня 2011 року у справі «Емре проти Швейцарії (№ 2)» (*Emre v. Switzerland (no. 2)*), заява № 5056/10, та ухвалу щодо прийнятності у справі «Гертель проти Швейцарії» (*Hertel v. Switzerland*), заява № 53440/99, ECHR 2002-I), або шляхом порушення повністю нового провадження на національному рівні (див. рішення у справах «Об'єднана македонська організація "Ilinden – PIRIN" та інші проти Болгарії (№ 2)» (*The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria (no. 2)*), заява № 41561/07 та № 20972/08, від 18 жовтня 2011 року, та «Ліу проти Росії (№ 2)» (*Liu v. Russia (no. 2)*), заява № 29157/09, від 26 липня 2011 року).

53. Більше того, у конкретному контексті триваючого порушення конвенційного права після ухвалення рішення, у якому Суд встановив порушення цього права, яке тривало впродовж певного періоду часу, розгляд другої заяви щодо порушення цього права у подальшому не є чимось незвичайним для Суду (див. серед інших джерел рішення у справах «Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), заява № 23687/05, пп. 93-96, від 15 листопада 2011 року щодо порушення тривалого тримання під вартою; «Вассерман проти Росії (№ 2)» (*Wasserman v. Russia (no. 2)*), заява № 21071/05, пп. 36-37, від 10 квітня 2008 року щодо невиконання рішення національного суду; та вищенаведене рішення у справі «Ронгоні проти Італії» (*Rongoni v. Italy*), п.13, щодо тривалості провадження). У таких випадках «нове питання» впливає з продовження порушення, яке було підставою для первинного рішення Суду. Проте розгляд Суду обмежується відповідними новими періодами та усіма новими поданими у зв'язку з цим скаргами (див., наприклад, вищенаведене рішення у справі «Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*)).

54. З практики Суду зрозуміло, що визначення наявності «нового питання» великою мірою залежить від конкретних обставин певної справи і що різниця між справами не завжди є чіткою. Так, наприклад, у наведеному рішенні у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) Суд встановив, що він має право розглядати скаргу на відмову відповідного національного суду відновити провадження після ухвалення рішення Суду. Суд здебільшого посилався на той факт, що підстави для відмови у задоволенні заяви були новими, а отже становили відповідну нову інформацію, здатну призвести до порушення питання про нове порушення Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 65). Суд також

взяв до уваги і той факт, що Комітет міністрів закінчив здійснення нагляду за виконанням рішення Суду, не врахувавши відмову у відновленні провадження, оскільки його не повідомили про це рішення. Суд вважав, що також і з цієї точки зору зазначена відмова становить новий факт (там само, п. 67). Аналогічним чином, у своєму нещодавньому вже наведеному рішенні у справі «Емре проти Швейцарії (№ 2)» (*Emre v. Switzerland (no. 2)*) Суд встановив, що нове рішення, постановлене національним судом після відновлення провадження, у якому національний суд провів нове збалансування інтересів, становило новий факт. У зв'язку з цим Суд також зауважив, що у Комітеті міністрів процедура виконання ще не розпочалася. Проте аналогічні скарги було відхилено в ухвалах щодо прийнятності у справах «Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (*Schelling v. Austria (no. 2)*), заява № 46128/07, від 16 вересня 2010 року, та «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 629061/08, від 11 травня 2010 року), оскільки Суд вважав, що згідно з фактами рішення національних судів про відмову у задоволенні заяв про відновлення провадження не ґрунтувалися на відповідних нових підставах, які могли спричинити виявлення нового порушення положень Конвенції, або не були пов'язані з ними. Також в ухвалі щодо прийнятності у справі «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*) Суд зауважив, що Комітет міністрів завершив нагляд за виконанням попереднього рішення Суду до відмови національним судом у відновленні провадження та не посилаючись на те, що можна було подати клопотання про відновлення провадження. Також не було відповідної нової інформації щодо цього.

55. У цьому контексті також слід зважати на критерії, встановлені практикою Суду щодо підпункту «b» пункту 2 статті 35 Конвенції, за якими заява має бути визнана неприйнятною у разі, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом ... і якщо вона не містить нових фактів у справі»: (i) заява вважається такою, що «за своєю суттю є ідентичною», якщо сторони, скарги та факти є ідентичними (див. вищенаведене рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)» проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 63 та ухвалу щодо прийнятності у справі «Паугер проти Австрії» (*Pauger v. Austria*), заяви № 16717/90 та № 24872/94, ухвали Комісії від 9 січня 1995 року); (ii) концепція скарги характеризується заявленими у ній фактами, а не лише самими правовими підставами або аргументами, на які робиться посилання (див. рішення у справах «Герра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*), від 19 лютого 1998 року, п. 44, Reports 1998-I, та «Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. the United Kingdom*), від 21 лютого 1990 року, п. 29, Series A № 172); та (iii) якщо заявник надає нову інформацію, заява не буде по суті такою ж, як попередня заява (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Патера проти Чеської Республіки» (*Patera v. the Czech Republic*), заява № 25326/03), ухвала Комісії від 10 січня 1996 року, та «Шаппекс проти Швейцарії» (*Chappex v. Switzerland*), заява № 20338/92, ухвала Комісії від 12 жовтня 1994 року).

56. Відповідно, надані Комітету міністрів статтею 46 Конвенції повноваження здійснювати нагляд за виконанням рішень Суду та оцінку реалізації заходів, вжитих державами згідно з цією статтею, не порушуватимуться, якщо Суд має розглядати відповідну нову інформацію у контексті нової заяви (див. вищенаведене рішення у справі ««Об'єднання проти тваринних ферм Швейцарії» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 67).»

2. Застосування наведених загальних принципів у цій справі

35. Повертаючись до цієї справи, Суд вважає, що деякі з тверджень заявниці можна розуміти як скарги на стверджуване неналежне виконання рішення Суду від 3 травня 2007 року у її попередній справі. Зокрема, видається, що заявниця стверджує, що недоліки первинного провадження на національному рівні, яке було предметом рішення Суду 2007 року, не було виправлено у провадженні, яке закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, оскільки Верховний Суд України не розглянув юридичну силу головного документального доказу, на якому ґрунтувалися оскаржувані рішення національних судів (див. пункт 29). Проте скарги як на невиконання рішення Суду, так і на не виправлення вже встановленого Судом порушення не належать до компетенції Суду *ratione materiae* (див. стислий виклад практики Суду, наведений у попередньому пункті, зокрема у вищенаведеній ухвалі щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)). Відповідно, скарги заявниці, у частині, що стосується не виправлення первинного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, встановленого у рішенні Суду 2007 року, мають бути визнані несумісними *ratione materiae* із положеннями Конвенції згідно з підпунктом «а» пункту 3 та пунктом 4 статті 35 Конвенції.

36. Проте нова заява заявниці також містить нову скаргу, що стосується не стільки результатів провадження 2008 року у Верховному Суді України, скільки здійснення та справедливості цього провадження, яке хронологічно відбувалося пізніше і відрізнялося від провадження на національному рівні, оскаржуваного у рамках рішення Суду 2007 року.

37. Скарга заявниці у цьому зв'язку, як її можна виокремити з її заяви, стосується способу, у який Верховний Суд України розглядав один з її головних аргументів, який ґрунтувався на рішенні Суду 2007 року. Зокрема, вона стверджувала, що обґрунтування Верховного Суду України, наведене у його ухвалі від 14 березня 2008 року, явно суперечить відповідним висновкам Суду у рішенні 2007 року (див. пункт 29). Отже, ця нова скарга стосується способу ухвалення рішення у березні 2008 року у провадженні за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких або ефективності імплементації рішення Суду національними судами (див. для порівняння в якості протилежного прикладу вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)), «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*), та «Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (*Schelling v. Austria (no. 2)*)), у яких не стверджувалось про явну несправедливість нових проваджень, порушених заявниками у їхніх справах на національному рівні). Хоча ініціативи заявниці щодо перегляду рішень

національних судів у цій справі були беззаперечно пов'язані з виконанням рішення Суду від 3 травня 2007 року, її скарги на несправедливість подальшого судового провадження стосуються ситуації, що відрізняється від тієї, яка розглядалася у першому рішенні, а також містять відповідну нову інформацію, пов'язану з невіршеними першим рішенням питаннями.

38. Як результат, у цій справі «нове питання», яке Суд може розглядати, не втручаючись у виключні права держави-відповідача та Комітету міністрів за статтею 46 Конвенції, стосується стверджуваної несправедливості провадження за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких та його впливу на належне виконання рішення Суду від 3 травня 2007 року.

39. Відповідно, стаття 46 Конвенції не забороняє Суду розглядати нову скаргу заявниці на несправедливість провадження, що закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року. Тепер Суд повертається до питання, чи відповідало оскаржуване провадження на національному рівні гарантіям пункту 1 статті 6 Конвенції щодо справедливості.

В. Чи сумісна нова скарга заявниці *ratione materiae* з пунктом 1 статті 6 Конвенції

1. Доводи сторін

40. Уряд стверджував, що стаття 6 Конвенції є незастосовною до провадження щодо «скарги заявниці про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами». Він стверджував, що ухвала Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, якою заявниці відмовлено у задоволенні її першої скарги, була проміжною і не вирішувала спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру. Саме наступна ухвала Верховного Суду України від 5 червня 2008 року, якою заявниці було відмовлено у задоволенні її другої скарги, «вирішувала спір» щодо її прав та обов'язків цивільного характеру. Проте, оскільки заявниця не скаржилася на провадження у червні 2008 року, стаття 6 Конвенції є незастосовною.

41. Заявниця стверджувала, що пункт 1 статті 6 Конвенції є застосовним до провадження за її скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами, яке закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року.

2. Оцінка Суду

(а) Основні принципи

42. Суд повторює, що для того, щоб «цивільний» аспект пункту 1 статті 6 Конвенції був застосовним, має існувати спір (французькою «*contestation*») щодо «права», яке можна небезпідставно назвати таким, що визнане національним законодавством, незалежно від того, чи захищене це право Конвенцією. Спір має бути дійсним та серйозним; він може стосуватися не лише фактичної наявності права, але й меж і способу його здійснення; і, насамкінець, результат провадження має бути безпосередньо вирішальними для зазначеного права, при цьому самих лише опосередкованих зв'язків або непрямих наслідків не достатньо для застосування пункту 1 статті 6 Конвенції (див. серед багатьох інших джерел рішення у справах «Мікаллеф проти Мальти» (*Micallef v. Malta*) [ВП], заява № 17056/06, п. 74, ECHR 2009; та «Булуа проти Люксембурга» (*Boulois v. Luxembourg*) [ВП], заява № 37575/04, п. 90, ECHR 2012).

43. У зв'язку з цим характер законодавства, яке регулює визначення порядку вирішення зазначеного питання (цивільне, господарське, адміністративне право та ін.) та характер органу влади, до повноважень якого належить розгляд цього питання (суд загальної юрисдикції, адміністративний орган тощо) не має вирішального значення (див. вищенаведене рішення у справі «Мікаллеф проти Мальти» (*Micallef v. Malta*), п. 74).

(б) Судова практика щодо застосовності статті 6 Конвенції до провадження за скаргами у екстраординарному порядку

44. Відповідно до зазначених принципів і тривалої та усталеної практики Суду Конвенція не гарантує права на повторний розгляд завершеної справи. Скарги у зв'язку з винятковими обставинами, за якими вимагається відновлення закритого провадження, як правило, не включають в себе вирішення спору щодо «прав та обов'язків цивільного характеру» або «будь-якого кримінального обвинувачення», а отже стаття 6 Конвенції вважається незастосовною до них (див. серед багатьох інших джерел ухвали Комісії у справах «Х. проти Австрії» (*X. v. Austria*), заява № 7761/77, від 8 травня 1978 року, D.R. 14, с. 171; «Сюрмон та Де Мюреши проти Бельгії» (*Surmont and De Meurechy v. Belgium*), заяви № 13601/88 та № 13602/88, від 6 липня 1989 року, D.R. 62, с. 284; ухвали щодо прийнятності у справах «Ж.Ф. проти Франції» (*J.F. v. France*), заява № 39616/98, від 20 квітня 1999 року; «Завадський проти Польщі» (*Zawadzki v. Poland*) заява № 34158/96, від 6 липня 1999 року; «Зоннляйтнер проти Австрії» (*Sonnleitner v. Austria*) заява № 34813/97, від 6 січня 2000 року; рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява

№ 36445/97, п. 86, від 10 квітня 2001 року; ухвалу щодо прийнятності у справі «Валентин Горіздра проти Молдови» (*Valentin Gorizdra v. Moldova*) заява № 53180/99, від 2 липня 2002 року; рішення у справі «Кучера проти Австрії» (*Kucera v. Austria*), заява № 40072/98, від 3 жовтня 2002 року; вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Фішер проти Австрії» (*Fischer v. Austria*); рішення у справах «Жюссі проти Франції» (*Jussy v. France*), заява № 42277/98, п. 18, від 8 квітня 2003 року; «Данкевич проти України» (*Dankevich v. Ukraine*), заява № 40679/98, від 29 квітня 2003 року; вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*); ухвали щодо прийнятності у справах «Гуртер проти Швейцарії» (*Hurter v. Switzerland*), заява № 48111/07, від 15 травня 2012 року; «Дубеку проти Албанії» (*Dybeku v. Albania*), заява № 557/12, п. 30, від 11 березня 2014 року). Справа в тому, що тією мірою, якою питання охоплюється принципом *res iudicata* остаточного рішення у рамках провадження на національному рівні, в принципі не можна стверджувати, що наступна заява або скарга у екстраординарному порядку породжує небезпідставне твердження щодо наявності визнаного національним законодавством права або щодо того, що результати провадження, у рамках якого вирішувалось питання про перегляд справи, є вирішальними для «вирішення спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру ... або встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення» (див. для порівняння в якості протилежного прикладу рішення від 22 липня 2010 року у справі «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), заява № 30604/07, пп. 18-20, що відходить від зазначеного підходу).

45. Цього підходу було дотримано також і у справах, у яких відновлення на національному рівні завершеного судового провадження вимагалось на підставі висновку Суду про порушення Конвенції (див., наприклад, вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Фішер проти Австрії» (*Fischer v. Austria*)). Оголошуючи скаргу заявника за статтею 6 Конвенції у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) (заява № 32772/02, п. 24, від 4 жовтня 2007 року) непринятною, палата постановила:

«24. ... Із практики Суду зрозуміло, що ця стаття є незастосовною до провадження за заявою про повторний розгляд справи судом або відновлення цивільного провадження (див. рішення від, 10 квітня 2001 року у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява № 36445/97, п. 86). Суд не вбачає жодних причин, чому це обґрунтування не може застосовуватися також і до заяви про відновлення провадження після встановлення Європейським судом порушення Конвенції (див. стосовно кримінальної справи ухвалу щодо прийнятності у справі «[Фішер] проти Австрії» ([*Fischer*] v. Austria), заява

№ 27569/02, ECHR 2003-VI). Тому Суд вважає, що скарга за статтею 6 є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції.»

46. Проте у разі, якщо скарга у екстраординарному порядку стосується або призводить до повторного розгляду справи, стаття 6 Конвенції застосовуватиметься до провадження щодо «повторного розгляду» за загальним правилом (див., наприклад, вищенаведене рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), пп. 88-89; рішення у справах «Ванян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року; «Засурцев проти Росії» (*Zasurtsev v. Russia*), заява № 67051/01, п. 62, від 27 квітня 2006 року; «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), заява № 74266/01, п. 55, від 8 січня 2009 року; вищенаведене рішення у справі «Аккар проти Франції» (*Hakkar v. France*); та ухвалу щодо прийнятності у справі «Різі проти Албанії» (*Rizi v. Albania*), заява № 49201/06, п. 47, від 8 листопада 2011 року).

47. Більше того, стаття 6 Конвенції визнавалась застосовною у певних випадках, коли провадження, хоч і характеризувалось за національним законодавством як «екстраординарним» або «виключним», видавалися за своєю природою та обсягом схожими на звичайне провадження у рамках оскарження, при цьому кваліфікація провадження на національному рівні для питання застосовності не вважалась вирішальною.

48. Отже, у рішенні у справі ««San Leonard Band Club» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) (заява № 77562/01, пп. 41-48, ECHR 2004 IX) статтю 6 Конвенції було визнано застосовною до провадження за клопотанням про новий розгляд справи. Суд дійшов висновку, що клопотання було схожим на скаргу з питань права, яка подається до суду касаційної інстанції, органи влади Мальти не було наділено жодними дискреційними повноваженнями, але вони мали прийняти рішення за клопотанням, а результати нового судового розгляду були вирішальними для «прав та обов'язків цивільного характеру» підприємства-заявника.

49. Аналогічним чином у рішенні від 25 червня 2009 року у справі «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*) (заява № 55759/07) Суд встановив, що провадження за клопотанням про перегляд у екстраординарному порядку остаточного вироку у кримінальній справі підпадає під дію статті 6 Конвенції. Розглядаючи природу та специфічні риси цього провадження, Суд зазначив, що подання підсудним клопотання про перегляд у екстраординарному порядку було можливим лише за чітко обмежених помилок щодо права, які завдали шкоди підсудному; клопотання мало бути подане чітко впродовж місячного строку після отримання підсудним рішення суду апеляційної інстанції і підстави перегляду справи у екстраординарному порядку були чітко передбачені Кримінальним

процесуальним кодексом Хорватії та не залишали місця для жодного дискреційного рішення Верховного Суду Хорватії. Суд також зауважив, що клопотання про перегляд справи у екстраординарному порядку має свій еквівалент і у цивільному судочинстві Хорватії у вигляді оскарження з питань права у цивільних справах, до якого застосовується стаття 6 Конвенції (див. пункти 25-28 зазначеного рішення).

50. У підсумку, хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зазвичай незастосовний до скарг щодо перегляду завершених судових справ у екстраординарному порядку, природа, обсяг та специфічні риси провадження за такою скаргою у відповідній правовій системі можуть бути такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження. Відповідно, Суд має розглянути природу, обсяг та специфічні риси скарги про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами, зазначеної у цій справі.

(с) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

51. Отже, повертаючись до конкретних обставин цієї справи, Суд зазначає, що на час подій Цивільний процесуальний кодекс України гарантував сторонам провадження, яке вже було завершено рішенням касаційної інстанції, «право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами» (стаття 353, ввідна стаття частини Кодексу, що регулює оскарження у зв'язку з винятковими обставинами – текст наведено у пункті 24). На підставі наведених нижче положень Кодексу (частина 1 статті 354 – текст також наведено у пункті 24) «визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України» є однією із двох підстав для подання такої скарги у зв'язку з винятковими обставинами. Статтею 357 (там само) «розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами» визначено як «різновид касаційного провадження», що здійснюється Верховним Судом України, який має такі ж повноваження щодо перегляду, як і у касаційному провадженні, а скарги про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами розглядаються в такому ж порядку, що й касаційні скарги. Повноваження Верховного Суду України щодо розгляду скарг про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами є такими ж, що і його повноваження у касаційному провадженні. Отже, провадження щодо перегляду у зв'язку з винятковими обставинами можуть закінчитися постановленням однієї з ухвал різних видів, передбачених статтею 358 Кодексу, зокрема ухвалою «про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін», «про повне або часткове

скасування судового рішення і направлення справи відповідно на новий розгляд у суд першої, апеляційної або касаційної інстанції», «про скасування рішення і залишення в силі судового рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції», або «ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення» (там само).

52. Для цілей розгляду Судом природи та обсягу використаного заявницею засобу юридичного захисту згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, важливим також може бути контекст законодавчого підґрунтя, зокрема положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року (див. пункт 25, у якому викладено відповідні положення цього закону). Зокрема, у пункті «а» частини 3 статті 10 Закону 2006 року зазначено, що «відновлення попереднього юридичного статусу Стягувача» тобто заявника, на користь якого постановлено рішення Європейського суду з прав людини, – «здійснюється, зокрема, шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі» (там само). До того ж, згідно з пунктом «а» статті 11 того ж Закону Орган представництва надсилає Стягувачеві «повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства».

53. Таким чином, застосовне національне законодавство надавало заявниці засіб юридичного захисту, що передбачає можливість судового перегляду її цивільної справи Верховним Судом України з урахуванням висновку Суду про те, що первинні судові рішення, ухвалені на національному рівні, мали вади. З огляду на різновид судового розгляду, передбаченого Законом, скарга заявниці у зв'язку з винятковими обставинами може розглядатися як продовження первинного цивільного провадження (яке було завершено), що є схожим на визначене законодавством України касаційне провадження. Таким чином, якщо специфічні риси цього провадження касаційного типу можуть вплинути на порядок застосування передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції процесуальних гарантій (див. рішення від 17 січня 1970 року у справі «Делькур проти Бельгії» (*Delcourt v. Belgium*), п. 26, Series A № 11), Суд вважає, що ці гарантії мають бути застосовними до цього провадження у такий самий спосіб, що й загалом до касаційного провадження у цивільних справах (див., наприклад, рішення від 18 листопада 2010 року у справі «Мушта проти України» (*Mushta v. Ukraine*), заява № 8863/06, п. 39; та, *mutatis mutandis* вищенаведені у пунктах 48-49 рішення у справах ««San Leonard Band Club» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) та «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*)).

54. Цей висновок, що впливає із застосовних положень законодавства України, підтверджено посиланням на обсяг та природу «розгляду», фактично проведеного Верховним Судом України 14 березня 2008 року перед тим, як він відмовив заявниці у задоволенні скарги у зв'язку з винятковими обставинами, залишивши оскаржувані рішення без змін. У ході цього розгляду Верховний Суд України вивчив матеріали справи та рішення судів в рамках первинного провадження з урахуванням нових доводів заявниці, які ґрунтувались в основному на рішенні Суду від 3 травня 2007 року (див. пункти 20-21). Отже, те, що відбувалося упродовж провадження у березні 2008 року, можна порівняти з провадженням за касаційною скаргою заявниці, що закінчилося рішенням Верховного Суду України у серпні 2002 року (див. пункт 11 та вищенаведене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 39), до якого пункт 1 статті 6 Конвенції застосовувався *ratione materiae*. На думку Суду, у березні 2008 року Верховний Суд України розглянув цивільну справу заявниці «у зв'язку з винятковими обставинами», а саме у зв'язку з рішенням Суду 2007 року, у рамках провадження касаційного типу та не встановив жодних причин для скасування оскаржуваних рішень. При цьому Верховний Суд України провів «повторний розгляд», як це визначено Законом 2006 року, її майнових вимог на підставі нових обставин, пов'язаних з тлумаченням цих вимог рішенням Суду від 3 травня 2007 року, хоча і вирішив не змінювати результат розгляду справи та, зокрема, не призначив повний перегляд справи нижчестоящим судом.

55. Наведені міркування не змінює той факт, що у червні 2008 року Верховний Суд України, посилаючись на статтю 356 Цивільного процесуального кодексу України, відмовив у задоволенні наступної скарги заявниці за квітень 2008 року з огляду на її невідповідність формальним підставам, не здійснивши подальший «розгляд» матеріальних аспектів справи (див. пункт 23).

56. Отже, беручи до уваги як відповідні положення законодавства України, так і природу та обсяг провадження за скаргою заявниці, що завершилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, після якого у червні 2008 року було ухвалено підтверджуюче рішення, Суд вважає, що ці провадження були вирішальними для визначення прав та обов'язків цивільного характеру заявниці. Отже, відповідні гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції застосовувалися до такого провадження. Відповідно, слід відхилити заперечення Уряду щодо застосовності цього положення до оскаржуваного провадження.

57. Незалежно від висновку щодо застосовності у цій справі пункту 1 статті 6 Конвенції до зазначеного виду провадження Суд повторно зазначає, що саме Договірні Сторони вирішують, як

найкраще виконувати рішення Суду і при цьому невинуватено не порушувати принципи *res iudicata* або юридичної визначеності у цивільному провадженні, зокрема коли таке провадження стосується третіх осіб, які мають власні законні інтереси, що повинні захищатися. Більше того, навіть якщо Договірною Стороною передбачено можливість подання на підставі рішення Суду клопотання про відновлення завершеного судового провадження, саме національні органи влади мають визначити порядок розгляду такого клопотання та встановити критерії визначення, чи необхідне у конкретній справі відновлення провадження. Серед Договірних Сторін немає універсального підходу до можливості вимагати клопотати про відновлення завершеного провадження у цивільній справі після встановлення Судом порушення або щодо умов імплементації існуючих механізмів відновлення провадження (див. пункти 26-27).

58. Проте у цілях ефективності конвенційної системи вищенаведені міркування не повинні применшувати важливість забезпечення на національному рівні механізмів, що дозволяють переглянути справу на підставі висновку про наявність порушення гарантій статті 6 Конвенції щодо справедливого суду. Навпаки, такі механізми можна вважати важливою частиною виконання рішень Суду, як це встановлено статтею 46 Конвенції, а їхня наявність демонструє відданість Договірної Сторони Конвенції та практиці Суду (див. вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)). У зв'язку з цим Суд нагадує про Рекомендацію № R (2000) 2, ухвалену Комітетом міністрів, у якій держави-сторони Конвенції закликано забезпечити наявність адекватної можливості для відновлення розгляду справи на національному рівні у разі, якщо Суд встановлює порушення Конвенції (див. пункт 28). Суд підтверджує свою позицію, що такі заходи можуть становити «найбільш ефективний, якщо не єдиний, засіб досягнення *restitutio in integrum*» (див. вищенаведене у пункті 33 рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), пп. 33 і 89; та вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)).

С. Щодо того, чи відповідає нова скарга заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції іншим умовам прийнятності

59. Суд також вважає, що скарга заявниці на несправедливість провадження, яке завершилось ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції і що вона не є

неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

D. Суть нової скарги заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції

60. Щодо питання дотримання у цій справі вимог пункту 1 статті 6 Конвенції Суд зазначає, що скарга заявниці на несправедливість провадження стосувалася саме обґрунтування Верховного Суду України, наведеного у його ухвалі від 14 березня 2008 року.

61. Суд повторює, що згідно з його тривалою та усталеною практикою до компетенції Суду не належить розгляд стверджуваних помилок щодо питань факту або права, яких припустилися національні суди, якщо тільки такі помилки не порушили права та свободи, що охороняються Конвенцією (див., наприклад, рішення у справах «Гарсія Руїс проти Іспанії» (*García Ruiz v. Spain*) [ВП], заява № 30544/96, п. 28, ECHR 1999-I; та «Перес проти Франції» (*Perez v. France*) [ВП], заява № 47287/99, п. 82, ECHR 2004-I), наприклад, коли, як виняток, можна стверджувати, що помилки становлять несумісну зі статтею 6 Конвенції «несправедливість». Хоча це положення гарантує право на справедливий розгляд справи, воно не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів або способу, у який вони повинні оцінюватись, що є у першу чергу предметом регулювання національного законодавства та національних судів. Зазвичай Судом не переглядаються такі питання, як вага, що надається національними судами певним доказам або висновкам чи оцінкам, які перебувають у них на розгляді. Суд не має діяти як четверта інстанція, а тому не ставитиме рішення національних судів під сумнів на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо їхні висновки не можна вважати свавільними або явно необґрунтованими (див., наприклад, рішення у справах «Дюлоран проти Франції» ((*Dulaurans v. France*), заява № 34553/97, пп. 33-34 та 38, від 21 березня 2000 року; «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), заява № 72118/01, п. 170, від 15 листопада 2007; та «Анджелькович проти Сербії» (*Andelković v. Serbia*), заява № 1401/08, п. 24, від 9 квітня 2013 року).

62. Так, у рішенні у справі «Дюлоран проти Франції» ((*Dulaurans v. France*) Суд встановив порушення права на справедливий суд, оскільки єдиною причиною, чому касаційний суд Франції ухвалив оскаржуване рішення про залишення касаційної скарги заявниці без задоволення як неприйнятною, був результат «une erreur manifeste d'appréciation» («явної помилки в оцінці») (див. вищенаведене рішення у справі «Дюлоран проти Франції» ((*Dulaurans v. France*)). Ідея, що лежить в основі цього поняття «*erreur manifeste d'appréciation*» (концепція адміністративного права Франції) у тому вигляді, в якому воно використовується у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції,

безсумнівно полягає у тому, що, якщо помилка національного суду щодо питань права або факту є настільки очевидною, що її можна кваліфікувати як «явну помилку» (тобто помилку, якої не міг би припуститися розумний суд), вона може порушити справедливість провадження. У рішенні у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*) безпідставність висновку національних судів щодо фактів була «такою разючою та відчутною», що Суд постановив, що провадження, на яке скаржився заявник, мало вважатися «грубим свавіллям» (див. вищенаведене рішення у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), п. 174). У рішенні у справі «Анджелькович проти Сербії» (*Andelković v. Serbia*) Суд встановив, що свавільність рішення національного суду, яке в принципі не мало правових підстав за національним законодавством та не мало жодного зв'язку між встановленими фактами, застосовним правом та результатами провадження, становила «відмову у правосудді» (див. вищенаведене рішення у справі «Анджелькович проти Сербії» (*Andelković v. Serbia*), п. 27).

63. У цій справі Суд зазначає, що у своїй ухвалі від 14 березня 2008 року Верховний Суд України грубо викривив висновки рішення Суду від 3 травня 2007 року. Зокрема, Верховний Суд України зазначив, що Суд встановив, що рішення національних судів у справі заявниці були законними та обґрунтованими і що їй було присуджено відшкодування у зв'язку з порушенням гарантії щодо «розумного строку», а ці твердження є явно некоректними (див. пункти 13-18 та 21).

64. Суд зауважує, що обґрунтування Верховного Суду України становило не просто інше розуміння правового документу. Суд вважає, що обґрунтування Верховного Суду України можна тлумачити лише як «грубе свавілля» або «відмову у правосудді» у тому розумінні, що викривлений виклад рішення 2007 року у першій справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*) призвів до руйнування намагань заявниці домогтися розгляду у рамках передбаченої національним законодавством процедури касаційного типу її майнових вимог на підставі рішення Суду у попередній справі (див. пункти 51-53). У зв'язку з цим слід зазначити, що у своєму рішенні 2007 року Суд встановив, що, зважаючи на обставини, за яких Верховний Суд України передавав справу заявниці до нижчестоящих судів, сумніви заявниці щодо безсторонності суддів, які розглядали справу, включаючи суддів Верховного Суду України, були об'єктивно обґрунтованими (див. пункти 13-15).

65. Відповідно, з огляду на висновки Суду щодо характеру та наслідків недоліків ухвали Верховного Суду України від 14 березня 2008 року (див. пункти 63-64) слід зробити висновок, що оскаржуване провадження не відповідало вимозі пункту 1 статті 6 Конвенції щодо «справедливого суду» і що було порушення цього положення.

Е. Нова скарга заявниці у частині, що стосується статті 1 Першого протоколу

66. Заявниця стверджувала, що у зв'язку з провадженням за її скаргою у зв'язку з винятковими обставинами її було незаконно позбавлено майна. Вона посилалася на статтю 1 Першого протоколу.

67. Суд зауважує, що ця скарга пов'язана зі скаргою, що розглядалася вище, а отже має бути аналогічним чином визнана прийнятною.

68. Зважаючи на свої висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. пункт 65), Суд вважає, що немає необхідності розглядати питання, чи було у цій справі порушення статті 1 Першого протоколу.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

69. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.»

А. Шкода

70. Заявниця вимагала 300 000 євро відшкодування шкоди, завданої стверджуваним порушенням її прав за статтею 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу.

71. Уряд заявляв, що заявниця не вказала характер шкоди, якої, як стверджувалося, вона зазнала у зв'язку з рішенням Верховного Суду України у її справі та не надала жодних доказів на підтвердження своєї вимоги. Відповідно, вимогу слід відхилити у повному обсязі.

72. Суд зазначає, що заявниця не надала жодних деталей щодо характеру стверджуваної шкоди або її ступеню. Проте Суд вважає, що заявниця зазнала страждань і тривоги у зв'язку з «несправедливим» способом, у який Верховний Суд України розглянув її скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, що, як наслідок, звело нанівець її спроби домогтися розгляду на підставі рішення Суду у її попередній справі її майнових вимог у межах процедури касаційного типу, передбаченої національним законодавством (див. пункт 64). Суд не вважає за належне розглядати питання, чи є можливим за цих обставин будь-який подальший розгляд майнових вимог заявниці на національному рівні, зокрема, зважаючи на значний час, що вже сплинув, можливі наслідки такого перегляду для принципів *res iudicata* та юридичної визначеності у цивільному провадженні, що було завершене, а також для законних інтересів третіх осіб. З іншого боку, реальність, що

склалася, є такою, що для цілей оцінки Судом за статтею 41 Конвенції заявницю слід вважати такою, що не має практичної доступної для неї можливості для виправлення встановленого у її справі порушення на національному рівні. Отже, здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд вважає за належне присудити заявниці 10 000 євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися.

В. Судові та інші витрати

73. Заявниця не подавала вимогу щодо компенсації судових та інших витрат.

С. Пеня

74. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ОБСТАВИН СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятними скаргу заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції на несправедливість провадження, що закінчилося ухвалою Верховного Суду від 14 березня 2008 року, та її скаргу за статтею 1 Першого протоколу на те, що її було незаконно позбавлено її майна у зв'язку з цим провадженням, а решту скарг у заяві – неприйнятними;
2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;
3. *Постановляє*, що немає потреби розглядати скаргу за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції;
4. *Постановляє*, що:
 - (а) упродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити заявниці 10 000 (десять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму податків, що можуть нараховуватися; ця сума має бути конвертована у валюту держави-відповідача за курсом станом на день здійснення платежу;
 - (б) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки

Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

5. Відхиляє решту вимог заявниці щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовою та повідомлено письмово 5 лютого 2015 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Лоуренс Ерлі
(*Lawrence Early*)
Юрисконсульт

Дін Шпільманн
(*Dean Spielmann*)
Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 Правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються окремі думки:

(a) спільна думка суддів Юдківської та Лемменса, що збігається з думкою більшості складу Суду;

(b) думка судді Войтичека, що збігається з думкою більшості складу Суду.

Д.Ш.
Т.Л.Е.

СПІЛЬНА ДУМКА СУДДІВ ЮДКІВСЬКОЇ ТА ЛЕММЕНСА, ЩО ЗБІГАЄТЬСЯ З ДУМКОЮ БІЛЬШОСТІ СКЛАДУ СУДУ

1. Ми повністю погоджуємося з висновком, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

З цієї точки зору рішення становить важливий крок вперед у напрямку захисту, передбаченого Конвенцією для заявників, які успішно подали скаргу про порушення їхніх основоположних прав і які потім намагалися домогтися відновлення провадження на національному рівні.

2. Проте ми хотіли б зазначити, що ми віддаємо перевагу дещо ширшому обґрунтуванню частини рішення, у якій розглядається застосовність пункту 1 статті 6 Конвенції до провадження у Верховному Суді України.

На нашу думку, достатньо відмітити, що провадження стосувалося судового перегляду рішень національних судів, включаючи первинну ухвалу Верховного Суду України від 22 серпня 2002 року, після висновку Суду про несправедливість провадження у Верховному Суді України. Ми вважаємо дуже важливим той факт, що провадження за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами може вважатися продовженням первинного провадження і є схожим на касаційне (див. пункт 53 рішення).

І навпаки, ми не вважаємо, що до уваги слід брати спосіб, у який Верховний Суд України фактично виконував свої функції у рамках провадження за скаргою у зв'язку з винятковими обставинами (див. пункт 54 рішення). Застосовність пункту 1 статті 6 Конвенції не має залежати від результатів провадження, зокрема, від того факту, що суд касаційної інстанції певною мірою міг розглянути питання щодо суті первинної позовної вимоги.

3. Ми також хотіли б наголосити на тому, що згадані у пункті 57 рішення принципи *res iudicata* та юридичної визначеності не можна зайвий раз порушувати у таких справах як ця, оскільки можливість відновлення провадження у справі, яке було завершене, перш за все передбачено національним законодавством.

У зв'язку з цим ми повторюємо, що положення Конвенції слід тлумачити як такі, що гарантують права, що є практичними та ефективними. Принципове наголошення на незмінності ухвалених на національному рівні рішень, визнаних Судом такими, що порушують положення Конвенції, може значною мірою означати позбавлення рішень Суду їхнього реального впливу, таким чином перетворюючи страсбурзький засіб юридичного захисту на ілюзорний.

4. Користуючись нагодою, ми зазначаємо, що загалом ми схилиємося до більш широкого підходу до застосовності пункту 1 статті 6 Конвенції до проваджень у цивільних справах.

Слід запитати себе, чи не застосовується пункт 1 статті 6 Конвенції до *усіх* судових проваджень, що стосуються захищених законом прав або інтересів, незалежно від міри, якою вони вважаються вирішальними у вирішенні спорів щодо будь-якого права та обов'язку (цивільного характеру). Такий підхід дозволить уникнути тривалих розглядів питання, чи підпадають конкретні провадження, зважаючи на їхні специфічні риси, під дію пункту 1 статті 6 Конвенції.

ДУМКА СУДДІ ВОЙТИЧЕКА, ЩО ЗБІГАЄТЬСЯ З ДУМКОЮ БІЛЬШОСТІ СКЛАДУ СУДУ

(Переклад)

1. У цій справі я проголосував разом з більшістю за встановлення порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Проте у мене є деякі сумніви щодо обґрунтування рішення, зокрема щодо міркувань про застосовність статті 6 Конвенції до проваджень за скаргами про екстраординарний перегляд судових рішень.

2. Питання, чи застосовується і якою мірою застосовується стаття 6 Конвенції до проваджень за скаргами щодо екстраординарного перегляду судових рішень або окремих рішень адміністративних органів, є дуже непростим з огляду на значну складність процесуального законодавства в Європі та його відмінності. Окрім труднощів, пов'язаних із суттю питання, існують лінгвістичні проблеми, які у цій сфері стоять особливо гостро, оскільки багато юридичних термінів, що використовуються у законодавстві Договірних Сторін, не мають еквіваленту в офіційних мовах Суду.

Я зазначаю, що у своїй попередній практиці Суд погоджувався із застосовністю статті 6 Конвенції до «касаційних скарг» у судових провадженнях деяких держав, навіть якщо така скарга згідно з національним законодавством вважається екстраординарним засобом юридичного захисту. З іншого боку, Суд доходить висновку про принципову незастосовність статті 6 Конвенції до провадження за зверненням про «відновлення судового провадження» (див. рішення у справах, наведених у пункті 44 рішення). Водночас Суд у кількох справах встановлював застосовність статті 6 Конвенції до інших екстраординарних засобів юридичного захисту, передбачених законодавством певних держав (див., зокрема, рішення у справах «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), заява № 30604/07, п. 19, від 22 липня 2010 року; «“San Leonard Band Club” проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*), заява № 77562/01, ECHR 2004-IX; «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*), заява № 55759/07, від 25 червня 2009 року; та «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*), заява № 40732/98, від 24 травня 2005 року).

У цих рішеннях наводилися різні доводи для обґрунтування застосовності статті 6 Конвенції. У рішенні у справі «“San Leonard Band Club” проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) щодо клопотання про перегляд у кримінальній справі Суд наголосив на трьох чинниках: 1) клопотання про судовий перегляд, яке згідно із

законодавством Мальти є єдиним засобом оскарження рішення, яке було залишене без змін в апеляційному порядку; 2) клопотання у зазначеній справі ґрунтувалося на помилковому, як стверджувалося, застосуванні закону; та 3) при дотриманні вимог законодавства звернення автоматично призводило до нового розгляду справи по суті за відсутності свободи розсуду у вирішенні питання щодо його доцільності.

У рішенні у справі «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), яка стосувалась заяви про відновлення провадження, Суд підкреслив, що «вирішальним чинником... було те, що у цій справі заява про відновлення провадження була єдиним засобом юридичного захисту, за допомогою якого заявник міг скасувати рішення суду апеляційної інстанції у цивільній справі та відновити свої права власності» (п. 19).

У рішенні у справі «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*) стосовно клопотання про екстраординарний перегляд вироку у кримінальній справі застосовність статті 6 Конвенції головним чином обґрунтовувалась тим, що зазначений засіб юридичного захисту був подібним до касаційного оскарження у цивільному провадженні. Суд також наголосив на тому, що, подаючи клопотання, заявник посилався на той факт, що кримінальне переслідування у його справі було заборонено законом.

Також цікаво зазначити, що у рішенні «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*) стаття 6 Конвенції була визнана застосовною до одного з екстраординарних засобів юридичного захисту, передбачених польським адміністративним процесуальним правом, – у цьому випадку таким було звернення про визнання недійсним окремого адміністративного рішення, яке характеризувалось особливо серйозними недоліками. Цей засіб юридичного захисту надає заявникам можливість домогтися перегляду законності остаточного окремого адміністративного рішення навіть через багато років після його ухвалення. Відповідно, особи, які подають звернення про визнання недійсним ухваленого за багато років до того остаточного індивідуального адміністративного рішення, яке стосується прав та обов'язків цивільного характеру у розумінні Конвенції, мають право на розгляд їхніх справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який має розглянути їхні вимоги по суті. На підтвердження свого висновку щодо застосовності статті 6 Конвенції Суд вказав на те, що заявники у зазначеній справі не вимагали відновлення адміністративного провадження, а лише визнання недійсним попереднього адміністративного рішення.

3. Не вдаючись до порівняльного аналізу процесуального законодавства, ми можемо коротко зазначити, що у багатьох законодавствах «касаційне оскарження» є жорстко регламентованим з точки зору строків звернення та стосується питань права, у той час як

«заяви про відновлення провадження» можуть подаватися через багато років і ґрунтуються, зокрема, на нововиявлених фактах, нових доказах або певних серйозних процесуальних недоліках. Отже, ми можемо доволі інтуїтивно зауважити, що розгляд касаційної скарги у певному сенсі є «природним продовженням» первинного провадження, яке на цьому етапі зосереджується на питаннях тлумачення застосовного законодавства та продовжує для сторін стан невизначеності щодо результатів провадження. Поновлення провадження видається чимось більш винятковим та може відбутися через дуже тривалий час після ухвалення остаточного судового рішення у первинному провадженні.

З іншого боку, важливо наголосити на тому, що у багатьох законодавствах касаційне оскарження насамперед слугує суспільному інтересу. Воно є засобом встановлення правильного тлумачення закону та впорядкування практики нижчестоящих судів. Особи, які бажають подати таку скаргу, повинні довести, що її розгляд слугує суспільному інтересу. І навпаки, скарга про відновлення провадження дуже часто не обмежується жодною з подібних умов. Отже, вона може слугувати для захисту особистих прав і не вимагає доведення того, що його розгляд слугує суспільному інтересу. Більше того, несправедливість, яку було виправлено шляхом відновлення провадження і яка пов'язана з фактичними помилками, часто є більш явною, аніж часто неминучі сумніви при тлумаченні закону, які долаються за допомогою касаційного оскарження. Крім того, касаційні скарги часто проходять процедуру попереднього відбору, що дає змогу розглянути їхню прийнятність до їх розгляду по суті.

У різних рішеннях Суд постановляв, що розгляд клопотань про відновлення провадження сам по собі не є процедурою, яка призводить до вирішення питань щодо прав або обов'язків сторін або кримінального обвинувачення. Нове вирішення спору щодо прав та обов'язків сторін відбувається тільки тоді, коли ухвалюється рішення про відновлення провадження. Зі свого боку я зазначаю, що у зв'язку з цим у деяких країнах касаційне оскарження має багато схожих рис. На першому етапі компетентний суд розглядає прийнятність скарги. На другій стадії суд розглядає скаргу по суті і, можливо, скасує оскаржуване рішення. На третьому етапі, за необхідності, інший суд наново встановить права і обов'язки сторін.

На цьому тлі чи можемо ми насправді встановити різницю між двома типами виняткових засобів юридичного захисту у цілях застосування статті 6 Конвенції? Сумнівно. У будь-якому разі, переконлива ствердна відповідь вимагатиме поглибленого аналізу процесуального законодавства різних держав. Аналіз рішень та ухвал Суду приводить до висновку, що судовою практикою не встановлено чітких критеріїв, за допомогою яких можна встановити, які саме виняткові засоби юридичного захисту охоплюються сферою

застосування статті 6 Конвенції. Крім того, на мою думку, підхід, застосований у рішенні у справі «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*), важко узгодити з практикою Суду щодо засобів юридичного захисту, які забезпечують можливість перегляду рішень, ухвалених у провадженнях різних видів. Проаналізована судова практика свідчить про високий рівень невизначеності для сторін провадження та Договірних Сторін Конвенції.

4. Справа «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*) становить гарну нагоду для уточнення практики Суду щодо застосовності статті 6 Конвенції до скарг у зв'язку з винятковими обставинами, принаймні у провадженнях у цивільних справах.

Більшість у пункті 50 зазначає таке: «У підсумку, хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зазвичай незастосовний до скарг щодо перегляду завершених судових справ у екстраординарному порядку, природа, обсяг та специфічні риси провадження за такою скаргою у відповідній правовій системі можуть бути такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження». Аналізуючи зазначену скаргу до того, як проаналізувати перегляд зазначеної справи Верховним Судом України, Суд підкреслює риси, схожі з «касаційним оскарженням», та наголошує, що ця скарга може вважатися продовженням первинного провадження. Мені жаль, що мотивувальна частина рішення не пропонує більш детальних загальних критеріїв для вирішення того, які саме чинники, що стосуються природи, обсягу та специфічних рис даного провадження є вирішальними для застосування статті 6 Конвенції.

Невизначеність стосовно точних меж застосування статті 6 Конвенції, як видається, відображено у мотивуванні мотивувальній частині. Наприклад, у пункті 44 *in fine* Суд стисло викладає усталену судову практику стосовно оскарження у зв'язку з винятковими обставинами таким чином: «Справа в тому, що тією мірою, якою питання охоплюється принципом *res iudicata* остаточного рішення у рамках провадження на національному рівні, в принципі не можна стверджувати, що наступна заява або скарга щодо перегляду судового рішення у зв'язку з винятковими обставинами породжує небезпідставне твердження щодо наявності визнаного національним законодавством права або щодо того, що результати провадження, у рамках якого вирішувалось питання про перегляд справи, є вирішальними для «вирішення спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру ... або встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення»». Хочу зазначити, що цей довід, використаний для пояснення, чому стаття 6 Конвенції є незастосовною до звернень про відновлення провадження, рівною

мірою свідчить на користь незастосовності статті 6 Конвенції до касаційних скарг у правових системах, в яких такі скарги стосуються судових рішень, що у національному законодавстві вважаються остаточною та такими, що підлягають виконанню.

Крім того, у пункті 47 більшість зазначає, що Суд також визнав статтю 6 Конвенції застосовною у провадженнях, які вважаються подібними до звичайних апеляційних проваджень. Водночас у пункті 48, який мав би проілюструвати цей довід, Суд зазначає, що у рішенні у справі ««San Leonard Band Club» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) підкреслювалося, що «клопотання про новий судовий розгляд» у законодавстві Мальти було схожим на скаргу з питань права у касаційному суді. Проте звичайне апеляційне оскарження та касаційне оскарження є двома дуже різними засобами юридичного захисту.

5. Стаття 6 Конвенції вимагає, щоб спори щодо прав та обов'язків цивільного характеру вирішувались упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Формулювання цього положення не виключає його застосування до екстраординарного оскарження судових рішень, якими були вирішені права та обов'язки цивільного характеру та які набули законної сили (у розумінні національного законодавства). Крім того, стаття 6 Конвенції призначена забезпечувати ефективний захист учасників цивільного або кримінального провадження від порушення процесуальних норм. Отже, телеологічний аргумент свідчить на користь якомога ширшого застосування цього положення до різноманітних видів звичайного та екстраординарного оскарження. За цих обставин видається більш переконливим вважати статтю 6 Конвенції застосовною – хоча б у принципі – до усіх екстраординарних засобів юридичного захисту у судових провадженнях. Проте якщо сфера її застосування має залишатися обмеженою тільки певними видами екстраординарних засобів юридичного захисту, важливо визначати їх на основі точних критеріїв.

Варто підкреслити, що ці висновки стосуються судових проваджень. Застосовність статті 6 Конвенції до екстраординарних засобів юридичного захисту в адміністративних провадженнях є іншим питанням, яке вимагатиме окремого розгляду.

6. Ця справа також стосується дуже делікатного питання наслідків рішень Суду, в яких встановлено порушення Конвенції у цивільному провадженні або порушення, яке впливає із судового рішення у цивільній справі. Судові рішення у цивільних справах дуже часто слугують для вирішення спорів сторін з протилежними інтересами. Коли одна зі сторін оскаржує до Суду відповідність Конвенції застосованої процедури або постановленого рішення, результат провадження у Суді впливає на права та інтереси інших сторін. Хоча

Суд розглядає вертикальні відносини (тобто відносини між заявником і державою) та ухвалює рішення щодо порушень Конвенції, відповідальність за які покладається на державні органи влади, рішення, яким встановлюється порушення прав заявника у цивільному провадженні або внаслідок судового рішення у цивільній справі, вплине на захист прав інших сторін провадження, а тому обов'язково матиме горизонтальний вимір, тобто стосуватиметься відносин між сторонами, якими є приватні особи. Подальше поширення у судовій практиці сфери застосування конвенційних прав на відносини між сторонами у сфері приватного права (німецькою – *Drittwirkung*) ще більш посилює цю тенденцію.

Цей вплив рішень Суду був би ще більш глибоким, якби встановлення порушення Конвенції в рамках цивільного провадження або внаслідок судового рішення у цивільній справі призводити б до відновлення такого провадження. У мотивувальній частині цього рішення абсолютно справедливо зазначається про відсутність консенсусу Високих Договірних Сторін у цій сфері (див. пункт 57 рішення). Також дуже доречно зазначається про можливі наслідки перегляду справи заявниці «для принципів *res iudicata* та юридичної визначеності у цивільному провадженні, що було завершене, а також для законних інтересів третіх осіб» (пункт 72). Проте в мотивувальній частині рішення, як видається, певна перевага надається забезпеченню існування можливостей для відновлення цивільного провадження з метою сприяння виконанню рішень Суду (пункт 58). Особисто я волів би включити у мотивування Суду деякі кваліфікації.

Кожна сторона цивільного провадження має право на незмінне остаточне рішення, постановлене впродовж розумного строку. Остаточне рішення, навіть таке, що має недоліки у розумінні Конвенції, створює правомірні очікування щодо його незмінності, особливо для протилежної сторони, особливо коли вона діяла добросовісно у ситуації, за якої порушення Конвенції не були очевидними з огляду на існуючу практику Суду. Необхідність забезпечення незмінності остаточних судових рішень у провадженнях, учасниками яких є приватні особи та які стосуються законних інтересів усіх сторін провадження, є сильним аргументом проти відновлення цивільного провадження на підставі рішення Суду, яким встановлено порушення Конвенції. Наслідком відновлення такого провадження може навіть стати порушення прав інших сторін, які також захищені Конвенцією. Тим не менш, неможна виключити того, що у певних ситуаціях остаточне рішення національного суду у цивільних справах може призвести до несправедливості у відносинах між сторонами провадження, які є приватними особами, і вона буде настільки кричущою, що виправити її можна буде тільки шляхом скасування зазначеного рішення або внесення до нього змін. Проте,

загалом кажучи, для видів ситуацій, що тут розглядаються, справедлива сатисфакція частіше за все полягатиме у відшкодуванні шкоди державою.

7. Питання щодо наслідків рішень Суду природно пов'язане з питанням процедури розгляду справи у Суді. Усі процесуальні норми мають відповідати цілі та завданню провадження і повинні забезпечити ефективний захист законних інтересів усіх його сторін. Більше того, вони повинні гарантувати беззаперечну процесуальну законність постановлених рішень.

Процесуальна справедливість вимагає, зокрема, надання гарантії права бути заслуханим усім особам, яких стосується результат провадження. Як зауважено Сенекою у трагедії «Медея»: «Qui statuit aliquid parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit». Чим більш всеосяжними ставатимуть наслідки рішень Суду, тим більш нагальною буде необхідність забезпечення для всіх осіб, яких ці рішення стосуються, права бути заслуханим. Тенденції у судовій практиці щодо наслідків та виконання рішень Суду можуть вимагати коригування застосовних процесуальних норм.

8. При розгляді заяв, в яких стверджується про порушення прав людини в рамках цивільних проваджень або внаслідок судових рішень у цивільних справах, вирішення спорів між фізичними або юридичними особами, що регулюються приватним правом, ніколи не слід забувати про права сторони, протилежної стороні-заявнику. Адже встановлення Судом порушення Конвенції у зв'язку з судовим рішенням у цивільній справі може мати практичні та правові наслідки для інших сторін цивільного провадження і для здійснення їхніх прав. Ця проблема особливо гостро постає у випадку, коли заяви подаються проти держав, чиє законодавство (як в Україні) дозволяє відновлення цивільного провадження на підставі рішення Суду.

Тут варто зазначити, що у своєму рішенні у справі «Руїс-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*), від 23 червня 1993 року, Series A № 262), Суд розглянув право зазначених осіб бути заслуханими у конституційному провадженні щодо перегляду. Питання було порушено у контексті взаємозв'язку між цивільним провадженням і провадженням щодо конституційності законодавчих актів. У зазначеній справі іспанський суд під час цивільного провадження звернувся до Конституційного суду з запитом про конституційність застосованих у справі законодавчих актів. Суд встановив порушення Конвенції на тій підставі, що у провадженні щодо конституційності цих законодавчих актів у Конституційному суді іспанські органи влади не забезпечили одній зі сторін цивільного провадження права на надання зауважень щодо позиції протилежної сторони стосовно конституційності законодавчого акту (п. 67).

9. Безперечно, порядок розгляду Судом індивідуальних заяв має багато специфічних рис, які відрізняють її від порядку, у якому діють різні національні суди вищих інстанцій. Хоча рішення Суду може бути важливим для здійснення прав інших сторін у національному провадженні, воно не встановлює для них прав і обов'язків, які б мали пряму дію на території Договірних Сторін. Проте з огляду на те, що у розглянутих ситуаціях результат провадження у Суді часто впливає на треті сторони, підхід, обраний у справі «Руїс-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*) у контексті взаємозв'язку цивільного провадження і провадження щодо конституційності законодавчих актів, є також справедливим і для контексту взаємозв'язку цивільного провадження на національному рівні і провадження у Європейському суді з прав людини.

Конвенція не гарантує іншим сторонам провадження на національному рівні, яких стосується оскаржуване судове рішення, права бути заслуханими Судом. Дійсно, згідно з пунктом 2 статті 36 Конвенції у поєднанні з пунктом 3 Правила 44 Регламенту Суду в інтересах належного здійснення правосуддя Голова палати може дозволити або запропонувати будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або – за виняткових обставин – взяти участь у слуханнях. Суд іноді користується цією можливістю, зокрема у справах, що стосуються сімейного права. Обраний підхід, як на мене, справляє враження неадекватного, оскільки залишене на розсуд Голови палати право надання заінтересованій особі можливості висловити свою думку не є тотожним праву бути заслуханим. Воно не завжди використовується, коли зачіпаються інтереси третіх сторін.

Засідаючи у справах, в яких розглядаються порушення Конвенції в рамках цивільного провадження або внаслідок судового рішення у цивільній справі, я завжди розмірковую, чи не слід забезпечити іншим заінтересованим сторонам у справі право надати Суду зауваження. Чи правильно постановляти рішення, не заслухавши інші заінтересовані сторони? Забезпечення їхнього права бути заслуханими не тільки надало б більшої ваги принципу процесуальної справедливості, але в багатьох випадках також забезпечило би глибше вивчення питань, що розглядаються.

З огляду на вищезазначені тенденції у судовій практиці, правила, застосовні до порядку розгляду Судом заяв, не надають достатньої процесуальної легітимності ухваленим рішенням. На цій підставі саме час переосмислити порядок розгляду справ у Суді для кращого його пристосування до вимог процесуальної справедливості.